HERMANN ISTVÁN

Három magyar bemutató

A Vígszínház *Tabi László* új darabját, *a Spanyolul tudni kell-t* mutatta be„ Szabályos Tabi-darab. Aktuális figurák, illetve nagyon mindennapi és nagyon nem mindennapi figurák találkoznak össze a színpadon. A mindennapi figura ezúttal egy kislány, aki mindenáron férjet akar magának fogni, mégpedig külföldit, pénzeset. A nem mindennapi figura egy spanyol lovag Magyarországon élő özvegye, aki penziót tart fenn, és a még kevésbé mindennapi figurák egy ismeretlen dél-amerikai állam puccsal elűzött politikusai, akik ellenpuccsra készül-nek zsebükben az ellopott államkincstárral. Mindez nagy játéklehetőségre ad alkalmat. Egyrészt el lehet játszadozni a spanyol puccsisták rovására, akiknek vezére, az Elnök, minden eshetőségre készen magával hozta fiát, a trónörököst és miniszterét. Azután el lehet játszadozni azzal is, hogy az özvegy bátortalan a csábítás művészetében, s ezért nem tudná elcsábítani idősödő vendégét, hacsak nem volna a merész kislány. Viszont *ez vica versa is* igaz, mert a túlmerész kislányt is vissza kell tartani attól, hogy azonnal befeküdjön a trónörökös ágyába. Az ellentétek kiegészítik egymást és kész a happy end.

A téma azután még további játéklehetőségeket kínál, hiszen magyar nyelven kell tolmácsolni a spanyolt is. Ez a tolmácsolás rendkívül mulatságos, mert a spanyolul tudó özvegy-asszony ellenkezőjére változtatja a spanyol mondatok értelmét, s mindez a közönség füle hallatára, magyarul játszódik le. Ezúttal tehát az ötletek sokaságával lep meg bennünket Tabi, olyanokkal ugyan, amelyek a kommersz vígjáték kelléktárában már mind szerepeltek, legfeljebb nem ilyen sűrítésben. Viszont éppen itt van a darab hibája is. Nem a cselekmény hozza be a poénokat, hanem a poénok hozzák be a cselekményt. A poénok hordják ki-be a szereplőket, és nem megfordítva. Maguk a szituációk szellemesebbek, legalábbis furcsábbak és pikánsabbak, mint a párbeszéd, amely belőlük kibomlik. Világos, hogy Tabi itt küzdött a drámával. Nem kroki-stílusban akart írni, vagyis nem szellemes mondatokat, hanem sok szellemes szituációt. Az eredmény a szituációk kihasználatlansága és az, hogy a cselekmény nem gördül, hanem *görgetik*, de nem a szereplők, hanem az ötletek.

A Vígszínház együttesének produkciója főleg *Sulyok Mária* és *Feleki Kamill* játékára épül, de méltó partnerük *Halász Jutka* és *Csákányi László is.* Sulyok és Feleki minden komikumot, minden romantikát és minden ironikus gálánsságot összehordanak a színpadon, amit a szín-pad a kommersz vígjáték műfajában kitermelt. Külön élvezetet jelent kettőjük kontaktusa. Nincs olyan mozdulata Sulyoknak, amire Feleki ne reagálna azonnal és nincs egyetlen olyan hangsúlya sem Felekinek, amire Sulyok ne tudná a megfelelő választ. Halász Jutka pedig a modern Natur-Mädchent hozza a színpadra, naiv bájjal, minden belső romlottság nélkül.

Ezáltal javít is a darabon, amelynek végül mégiscsak az volna az egyik tanulsága, hogy a romlott kis férjvadász hölgyike az író rosszallásától, de nem ítéletétől „sújtva" éri el célját. Viszont Halász Jutka a romlottban is valami romlatlanságot mutat meg, úgyhogy szegény dél-amerikai trónörököst igazán nem tudjuk sajnálni, amiért a trón helyett Halász Jutkát kapja. Egészében tehát igen vidám játéknak lehetünk tanúi a Vígszínház színpadán. Viszont meg kell mondani azt is, hogy kamaraszínpadon jobban érvényesülne a darab minden erénye.

A Pesti Színházban *Eörsi István Hordók* című darabja okozott meglepetést. A meglepetés már azzal kezdődik, hogy a darab elindul Ionesco Kopasz énekesnője első jeleneténekparafrázisával és várjuk ennek a groteszk-ironikus stílusnak a folytatását. De nem ez történik. Ez csupán jelzés volt, jelzése annak, hogy ezúttal egy magyar filiszter házába kerültünk, még-pedig a nyilas időkben, és ennek a filiszternek a házába - mint minden filiszterébe - ezúttal okkal beköltözik a félelem. A félelemnek kettős oka van. Az egyik az, hogy a házaspár villájának pincéjében, összkomfortos hordóban egy zsidó művészettörténész lakik, és a környéken garázdálkodik Nyolcas úr személyében az egykori házmester, jelenlegi nyilas.

S ezek után lejátszódik egy szabályos rejtegetési dráma, amely azonban a szabványtól abban különbözik, hogy a modern Diogenész, Gordon Iván, valóban cinikus, valóban leszámol az élettel, és nem bánná, ha elpusztulna. Szabályos azonban annyiban, hogy a szokásos félelmi és üldözési jelenetek lejátszódnak, tehát a közönség féltheti a hőst, noha ő maga nem félti magát. Végül azután több groteszk eszközt felhasználva a darab tovább bonyolódik. filiszter házaspárnak ugyanis lánya van. Tizenhét éves, bájos, Annának hívják, megveti szüleit, csodálja Iván bácsit, és el van ragadtatva a bácsi hordó-filozófiájától. A hordólakó-nak viszont felesége van, aki időnként meglátogatja, majd később fél meglátogatni. A kislány pedig egyre nagyobb vonzerőt gyakorol hordólakónkra. A szerelmi háromszöget elég nehéz ábrázolnia Eörsinek, elsősorban azért, mert a cinikus filozófus sokat beszél ugyan szerelem-ről és szeretkezésről, de igyekszik önmagát is deerotizálni. Ennek ellenére nagyon szereti őt a kislány is, és felesége is sőt a kislánytól még poétikus hangulatai is támadnak, amit azonban művészettörténész hősünk önmaga előtt is szégyell.

Az egész darab tehát igen sok elemből áll össze, mégpedig egészen sodró módon. A különböző elemek váltogatják egymást, a meglepetés állandó és végül semmi abszurditás sem marad, hanem csak a meglehetősen szabványos történet. Most már minden azon múlik, hogy a dráma kötőanyaga - tudniillik szerepdrámáról van szó - magas szintű-e. Az egész dráma sorsa azon dől el, hogy a művészettörténész igazán szellemes-e, filozófiája mély-e. Még az sem baj, ha a filozófia egyoldalú. Ha sikerül az írónak valódi szellemességet produkálnia, a darab sok újat adhat, mert ez a filozófia - legalább egy szempontból - átvilágítaná az összes szituációt.

Itt következik be a kellemetlen meglepetés. Gordon Iván filozófiája és szellemessége rendkívül lapos. Az a nagy elmélet, hogy a világ hordókból áll, s ő csupán egy kisebb hordóban lakik, mások pedig nagyobbakban, sem képileg sem gondolatilag nem olyan tartalmas, hogy a darabot elmélyíthetné. A kiábrándultság pedig, amelynek filozófiai alapja, hogy az emberek nem sokat érnek, hogy a háború folyamán mindenki összetört, és inkább azok maradtak meg, akikért nem lett volna kár, de elpusztultak azok, akikért kár volt - szintén nem tartozik a nagyobb igazságok közé. Egyszóval egy olyan darab, amelynek a gyújtópontjában az egyik hős filozófiája áll, és e filozófia szellemessége lenne hivatva a problémákat elmélyíteni, érdekes és izgalmas lehet. De ha a saját igényeinek nem tud megfelelni, szükségképpen befullad.

A kritika főként a darab dramaturgiai gyengéit emlegeti. És sok tekintetben igaza van. Nem szabad azonban elfelejteni azt, hogy szokványértelemben ez a dramaturgia nem rosszabb az átlagosnál, sőt van egy jelenetsor, amely éppen színpadilag lehetne kitűnő, ha a szerző nem adná fel hamar az adott szituációban rejlő lehetőségeket. Arra a jelenetsorra gondolok, amikor a cinikus művészettörténész és hordófilozófus végre kiszabadul a hordóból, s meg szeretné öletni magát. Ekkor egymás után két nyilassal is találkozik. Az egyik nyilas ma már

TABI LÁSZLÓ:
SPANYOLUL TUDNI
KELL (VÍGSZÍNHÁZ)

FELEKI KAMILL És
SULYOK MÁRIA

SULYOK MÁRIA,
KOVÁCS ISTVÁN,
FELEKI KAMILL
És CSÁKÁNYI LÁSZLÓ

(MTI FOTÓK)

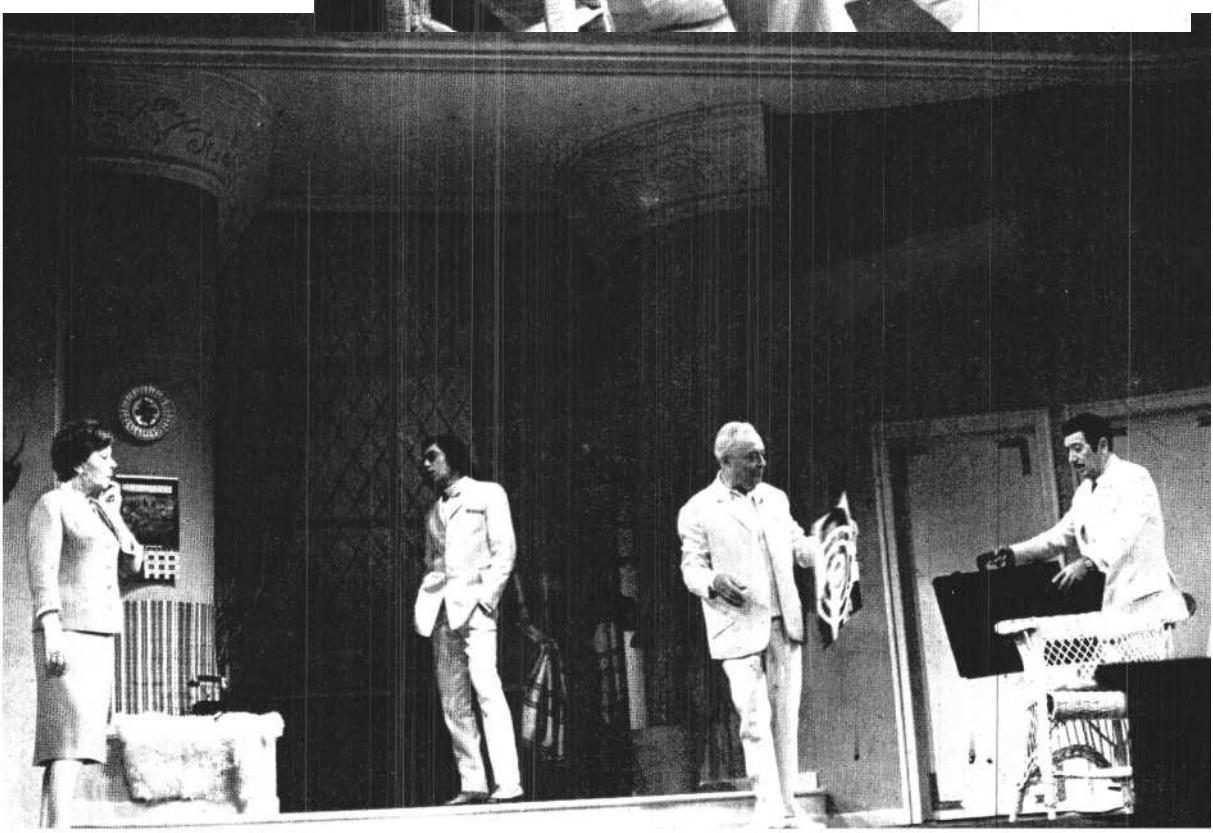

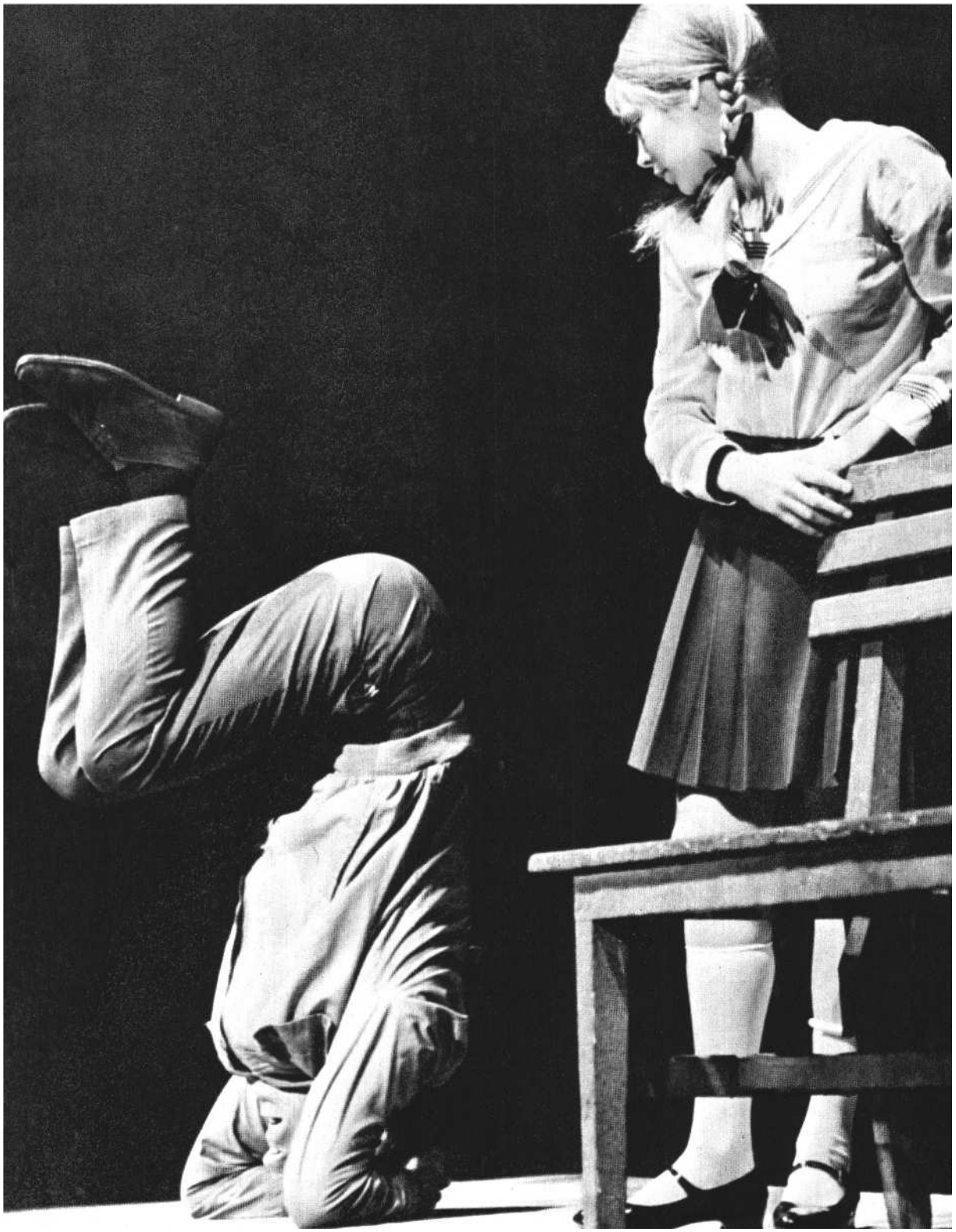

EÖRSI ISTVÁN: HORDÓK (PESTI SZÍNHÁZ) TOMANEK NÁNDOR (GORDON) ÉS VENCZEL VERA (ANNA)

EÖRSI ISTVÁN: HORDÓK - BENKŐ GYULA (BARLA), SZEGEDI ERIKA (ANGELA), VENCZEL VERA ÉS FÖLDI TERI (BARLÁNÉ) - LENT: TOMANEK NÁNDOR ÉS BENKŐ GYULA

SZAKONYI KAROLY: ÖRDÖGHEGY - PÉCSI SÁNDOR ÉS MENSÁROS LÁSZLÓ DÉGI ISTVÁN (PRÉDIKÁTOR), MENSÁROS LÁSZLÓ ÉS PÉCSI SÁNDOR

PETER SHAFFER: BLACK COMEDY (MADÁCH SZÍNHÁZ)
PSOTA IRÉN, VASS ÉVA, MÁRKUS LÁSZLÓ ÉS KISS MANYI

PETER SHAFFER: BLACK COMEDY KÖRMENDI JÁNOS ÉS MÁRKUS LÁSZLÓ
MÁRKUS LÁSZLÓ ÉS LŐTE ATTILA

PETER SHAFFER: BLACK COMEDY - KISS MANYI, VASS ÉVA, LŐTE ATTILA, PSOTA IRÉN ÉS MÁRKUS LÁSZLÓ - LENT: VASS ÉVA, LŐTE ATTILA ÉS KISS MANYI

sok embert végzett ki, s különben is berúgott - egyszóval fáradt arra, hogy megölje Gordon Iványt. A másik nyilas viszont maga is művészettörténész és emellett *álnyilas*, ellenálló. Itt valóban sikerült megtalálni egy fordított, valódi groteszk helyzetet. Csakhogy ezt a szituációt Eörsi nem aknázza ki, nem feszíti tovább egy furcsa fintorral, hanem hirtelen lezárja, hogy a cselekmény „átússzék" a felszabadulás utánra.

Eörsi számára nem. a fasizmus ábrázolása volt lényeges, nem is egyszerűen a groteszk játékelemek kipróbálása, hanem valami egészen más, sokkal általánosabb gondolati mondanivaló. A dráma ugyanis szándéka szerint parabolikus. S ez a „parabolizmus" nem csupán divat, hanem sokkal több annál - dramaturgiai és gondolati lehetőség. A brechti és dürrenmatti parabolák azt mutatják, hogy lehetséges átfogó mondanivalót belesűríteni egy viszonylag irreális szituációba. S a groteszk legtöbbször éppen ebből adódik. Itt azonban a szituáció nem annyira irreális és a gondolat sem annyira általános és átfogó, mint Eörsi példaképei esetében. Innen ered a groteszk ötletszerűsége, az, hogy színpadilag a darab nem simul hozzá a színházi légkörhöz, hangulathoz, s hogy egészében mozzanatokra törik.

Viszont a parabola-jelleg szükségszerűvé teszi, hogy megvizsgáljuk az Eörsi drámájából kirajzolódó világképet. Mi sem volna nevetségesebb, mint Eörsit, illetve általában a szerzőket azonosítani valamelyik alakjukkal. Az a flaubert-i paradoxon, mely a Bovarynéról hangzott el („Emma én vagyok"), nagyonis áttételesen érthető és értendő minden írói alkotás esetében. A szerző tehát nem Gordon Iván, de nem is a neki szállást adó Barla. Egyáltalán nincs olyan figurája a darabnak, akiről valaki is azt hihetné, hogy az író szócsöve. Legközelebb nyilván a kislány, Anna áll hozzá, de Anna jellegzetessége az, hogy nem fogalmaz meg semmit, legfeljebb elvont rajongását a szabadság iránt. Helytállása]ehet a tudatlanság bátorsága is, szerelme lehet az első útjába kerülő férfi iránti szerelem is - egyszóval gondolatilag nem nyújt és nem is nyújthat semmit.

Mi hát a szerző világképe? Végeredményben ennek a világképnek van egy nagyon rokonszenves eleme. Ebben az értelemben ugyanis a darab arról szól, hogy a nyilas terroristáktól kezdve egészen a „humanista" kispolgárig, a szorongás jegyében élő feleségig és a tartalmatlan „hitvesig", Gordon Iván olyan emberekkel találkozott, akiknek felette áll. Cinizmusa ennek a világnak szól. Tehát nem a világnak általában, hanem az *ilyen* világnak. Eörsi mondanivalója is az ilyen világ cinikus megítélése. Csakhogy a művészettörténész tehetetlensége, gyengesége és valami kis megdöbbenése Anna halálhírével kapcsolatosan már valami új felé utal. A cinizmus jogosult egyfelől, de a cinizmus nem végállomás. A megvetés jogosult *bizonyos* emberekkel szemben, de nem jogosult *az* emberekkel Szemben. Nem jón és rosszon, hanem a cinizmuson kell túllépni. S ez rokonszenves gondolat Eörsi darabjában.

Ez a „túl a cinizmuson" jelszó azonban más szempontból is aktuális. Vannak ugyanis akik kispolgári módon „előtte vannak a cinizmusnak", és vannak, akik ezt fölnövesztve, éppen belekerültek. Akiknél ez a végállomás, azok ha fizikailag nem vesznek is el, elvesznek szellemileg. Azok, ha könyvet akarnak írni, ha gépet akarnak tervezni, ha gondolatokkal, feladatokkal akarnak birkózni, feltétlenül megfutamodnak. Azok saját életcéljukat is csak hordónak érezhetik, saját érzés világukat is bezártságnak. Akik azonban túljutnak a cinizmuson, azok túllépnek a hordón. De nem úgy, hogy el akarnak veszni. Nem úgy, hogy meg akarnak halni, hanem úgy, hogy alkotni akarnak. Tudják azt, hogy a megvetés jogosult az emberek bizonyos típusával szemben. De a megvetést, a cinizmust nem növesztik kozmikussá. Ez a gondolat búvik meg Eörsi darabja mögött, és ez az, ami nem fejlik ki sem megfogalmazásban, sem a szellemi arcok teljes kiformálódásában, sem pedig dramaturgiailag. S a fénysugár, amely Anna megjelenésével egy pillanatra felcsillant a sötétség birodalmában, a darab végére kialszik, s nem marad helyette semmi. De Gordon Ivánban sem. S ha Eörsi hőse így nem is tud túljutni a cinizmuson, azért nem ez az írói lezárás. Ezen a problematikán érdemes elgondolkodni, s elindulni most már egy részletekre is kiterjedő mélyebb meg-fogalmazás és egy szituációkban is megfogalmazódó dramaturgiai konkrétség alapján.

A Pesti Színház előadása állandó küzdelem a darabbal. A színészek hisznek is benne, s csak néha kerülnek ezzel a hitükkel ellentmondásba. Elsősorban Tomanek Nándor okosabb, mint a szövege. Okosabban néz, okosabban reagál és okosabban is hangsúlyoz annál, mint amit el kell mondania. A rendezés, Horvai István munkája, sodró játékot teremtett a színpadon, és engedte érvényesülni az itt-ott felbukkanó gondolati lehetőségeket. Valóban árnyaltan ábrázolja a darab szintjeit, a különböző létező és nem létező hordókat. *Benkő Gyula* kitűnő a becsületes filiszter-apa szerepében, *Venczel Vera* pedig üde kislányt alakít. *Földi Teri, Szegedi Erika* valamint *Kozák László* és a többiek emlékezetessé teszik az előadást.

A harmadik bemutató *Szakonyi Károly Ördöghegy* című darabja volt a Madách Kamaraszínházban. Stílusában, gondolat- és dialógusfűzésében nagyon elüt az előző két darabtól. Kicsit „hauptmannos" a dráma egész hangulata. A feszültség, az atmoszféra is helyenként a Henschel fuvaroséra emlékeztet. A problematika pedig továbbszövése Szakonyi előző darabja kérdésfelvetésének. Az egzisztencializmus egyik értékes gondolatát is ügyesen transzponálja a mai magyar jelenre. Az elhagyatottságról van szó. A magányról. A magányról mint szükségletről, a magányról mint kínzatásról és a magány kiútjairól. Az az egzisztencia-lista kérdésfelvetés jelenik meg itt, amelyet Camus úgy fogalmaz meg, hogy az emberre ránehezedik, ha isten elhagyta, márpedig elhagyta, hiszen nem létezik. Szerepel itt egy prédikátor, aki mélyen vallásos, és akinek szellemi arculata élesen elüt a darab másik három szereplőjétől, akik ateisták. (Ejtőernyős, Colonel és Eszter, Ejtőernyős felesége.) Még egy probléma keresztezi az előbbit. A két ateista férfi valamikor mozgalmi ember volt, és együtt töltötték katonaéveiket. S erre az időszakra *úgy* emlékeznek vissza, mint az igazi felhőtlen boldogság időszakára. Miért? Azért, mert a mozgalomban és a katonaságnál is megvoltak a biztos feladatok. Voltak tehát meghatározott életcéljaik, tudták, hogy miért élnek. Nem vetődött fel előttük sok olyan kérdés, amely az autonóm ember előtt fölvetődik. S éppen autonómiájuk hiánya tette akkoriban hasonlóvá őket a prédikátorhoz.

Ha az ember autonóm, önállóan kell döntenie, önállóan kell választania az alternatívák között. Az Ejtőernyős egy ideig újságíróskodik, majd házat épít magának az Ördöghegyen, ahová nem tör be - legalábbis az ő elképzelése szerint - a valóság. Remeteség az egyik megoldás. Vallástalan remeteség. A másik pólust Colonel képviseli, aki viszont beleveti magát az életbe, camionsofőr lesz. Epikureus természet, míg barátja inkább sztoikus. Csakhogy az epikureus is dilemmába kerül. Beleszeret egy nőbe, akinek a kedvéért le kell mondania a külföldi utakról. Viszont szeretne sok helyen járni, akkor pedig le kellene mondania a nőről. Nem tud lemondani róla, megüti, s azt hiszi, hogy megölte. Így menekül az Ejtőernyős remetelakába. A magát gyilkosnak hivő és hirdető ember szinte egész valóját kitárja a színpadon. A vidámságból elkeseredettségbe, majd gáttalan ivászatba csap át, azután álmodozik és kifejti epikureus filozófiáját.

Szakonyi új darabja annyiban folytatása előző drámájának, az Életem Zsókának, hogy itt is a felszabadulás után felnövő generáció konfliktusát próbálja tettenérni. Hit és kiábrándulás, munka és elzüllés különböző formákban jelennek meg nála. Csakhogy itt ezzel a generációval szembeállítja az újat, Esztert. Eszter mit sem ért a férfiak előéletéből. Nem érti, hogy miért kell neki az Ördöghegyre költözni. Elvágyik a világba. Fölvázolódik tehát a generációk drámája is, a vallásos, a sztoikus és az epikureus világképek differenciája és ellentéte. Vagyis a négy szereplő nem egyetlen drámát, hanem *drámákat* hoz a színpadra. A várakozások azonban nem valósulnak meg. Szakonyi Károly jó író, drámája eddig az idény legjobbja, csak éppen nem tudja összefogni a felvetett gondolatokat, szituációkat és szellemi profilokat. Ahhoz a képzeletbeli kártyajátékoshoz hasonlítanám, aki egy osztás alkalmával több Jolly Jokert is kap és mindegyiket eldobja. Szakonyi is így veti fel (és *el)* a darab folyamán a problémákat. Mindenütt csak kontúrok bontakoznak ki, de a kontúrok mögött és a kontúrokkal összefüggésben nem bontakozik ki az igazi konfliktus. Így a darab vége is az elvetéltség képét mutatja.

Azon kívül, hogy kiderül, Colonel mégsem volt gyilkos, fogalmunk sincs, mi történik majd a szereplőkkel. A valószínűség az, hogy minden marad a régiben, tehát az egész dráma vihar volt egy pohár vízben. Így viszont vagy a darabot nem hisszük el, vagy a végét: a megoldást.

Lengyel György rendezése elsőrangú. Sikerült atmoszférát teremtenie, s ez nagyon fontos, mert a darabban az atmoszféra helyettesíti az igazi konfliktust is. Talán egy árnyalattal sejtelmesebb az ördöghegyi ház hangulata, mint kellene, és egy árnyalattal intellektuálisabb a légköre is, mint ahogyan feltétlenül szükséges volna. *Pécsi Sándor* - Colonel - egyéniségének megfelelő szerepet, lehetőséget kapott. Pécsi nem szívesen bújik bele lezárt szerepbe, sokkal szélesebb a skálája annál, hogysem az ilyen szerepekben érezze jól magát. Az epikureus, a szerelmes majdnem-gyilkos, intellektuális csavargóban, aki állandóan váltogatja hangulatait, állandóan más-más színben nézi a világot, valóban kedvére komédiázhat. Egyszer pozőr, egyszer őszinte, egyszer boldog, egyszer boldogtalan, egyszer biztos, egyszer bizonytalan, tehát mindig önmaga és önmaga ellentéte is. S Lengyel :Pécsivel - az extenzív színésszel - szembeállította az intenzív színészt, *Mensáros Lászlót.* Mensáros -Ejtőernyős állandóan elmélkedik: önmagában és önmagáról, barátairól és a világról. Sztoicizmusát csak az emlékek rendítik meg. Ekkor azonban kilendül, majd egy nagy közös jelenet után visszaesik vagy visszaemelkedik - Mensáros játékában mind a kettő benne van - sztoicizmusába. *Almási Éva* a hűséges, de elvágyó feleséget alakítja, kitűnően. Az ő egyéniségének azonban ez a két vonás kevés. Mindent eljátszik, mindenre reagál, ami körülötte történik, előbb fojtottan, majd nyílt kitörésekkel, s mégis kevés neki a szerep: nem nyújt alkalmat teljes emberábrázolásra. De így, kalodába zártan is értékes alakítást nyújtott. Dégi István prédikátora szuggesztív és jól tagolt figura.

Három egészen különböző típusú magyar drámával kezdődött tehát ez az évad. A drámák stílus- és típuskülönbözősége gazdagodást jelent. Ennek a gazdagodásnak kell elsősorban örülnünk. A lehetőségek elvetélésének kevésbé.

FIATAL RENDEZŐK, DRAMATURGOK *és más színházi emberek részvételével a SZÍNHÁZ szerkesztősége december 11-én beszélgetést folytatott a lap első számáról és a jövő terveiről. A jelenlevők - a szerkesztőség tagjain kívül Lengyel György, a Madách Színház, Léner Péter, a Thália Színház, Iglódy István, a Nemzeti Színház rendezője; Márton Vera, a József Attila Színház, Nemes Mária, a Fő-városi Operettszínház, Müller Péter, a Madách Színház dramaturgja; valamint Fekete Éva, Boldizsár Miklós, Dániel Ferenc és Pályi András - egyetértettek abban, hogy a folyóirat legfontosabb céljai közé tartozik a színházi közélet egészséges erjesztése, a jelentkező eszmék és gyakorlati törekvések ütköztetése és elbírálása, a színházi műhelyekben tapasztalható belterjesség és atomizáltság feloldása, a pesti és vidéki színházak közötti szellemi vérkeringés fokozása, a fiatal alkotók - drámaírók, rendezők, kritikusok s általában „színházi emberek" - munkájának támogatása. A lap feladata az is, hogy mérce legyen, s eligazítva a magyar és a világszínház jelenlegi irányzataiban, hozzásegítsen a normák kialakításához.* ***Ebben*** *az összefüggésben szó esett a filmművészet és a színházművészet jelenlegi helyzetének hasonlóságairól és különbözőségeiről, valamint - a színikritika és a színház kapcsolatában - egyfelelől az elvtelen kritikátlanság, másfelől a jogos kritikával szemben tapasztalt túlzott érzékenység problémáiról. Megvitatva a drámaközlés lehetőségeit a résztvevők amellett foglaltak állást, hogy mind bemutatott, mind be nem mutatott darabokat szívesen olvasnának a lapban. Megegyezés született arról, hogy egy következő hasonló beszélgetésre a szerkesztőség fiatal dráma-írókat és kritikusokat, majd fiatal színészeket és más színpadi művészeket is meghív.*